

BÁSNICKÉ KNIHY

1 ŽALMY

1.1 Titul knihy, základní charakteristika a číslování žalmů

Žalmy jsou sbírkou 150 modliteb ve formě básní. V židovském kánonu patří mezi Spisy. Nejedná se o jediné žalmy ve SZ (srov. např. Ex 15,1-18; Dt 32; Sd 5; 1 Sam 2,1-11; 2 Sam 23,1-7; Iz 12; Jon 2,3-10; Jdt 16). Mnohé starozákonné knihy popř. části knih jsou prostoupeny jazykem žalmů (srov. např. Iz 40-55; Jer; Job). Knihu Pláč by bylo možné dokonce označit za druhou kanonickou Knihu Žalmů.

Hebrejský název knihy této knihy je *T^hillîm* (Chvály): souhrnná charakteristika žalmů co do obsahu. V křesťanské tradici je obvyklé označení pro tuto knihu „Žalmy“. Slovo žalm pochází z řeckého výrazu *psalmos* (hebrejsky *mizmór*), který slouží k označení zpěvu s hudebním doprovodem na psaltériu (řecky: *psalterion* = strunný hudební nástroj): formální stránka žalmů.

Základní typy resp. stadia modliteb ve SZ: 1) stručné modlitby vázané na konkrétní životní situaci (např. Sd 15,18); 2) modlitby v poetické formě obecnějšího rázu, vyjadřující nářek či chválu, tj. spontánní reakci na určitou událost (např. Žl); 3) rozsáhlé modlitby v próze (např. Ezd 9), vyjadřující díkuvzdání či prosbu, tj. akci modlícího se člověka.

Masoretský text, LXX i Vg mají shodný počet žalmů, ale liší se v jejich číslování - jde o rozdíly dané spojením dvou žalmů v jeden nebo rozdělením jednoho na dva. Žalm 151 v LXX je výslovně označen jako stojící mimo počet 150.

MT	LXX	MT	LXX	MT	LXX
1-8	1-8	114/115	113	117-146	116-145
9/10	9	116,1-9	114	147,1-11	146
11-113	10-112	116,10-19	115	147,12-20	147
				148-150	148-150
					151

1.2 Struktura knihy

Žaltář 150 žalmů se členění skrze čtyři doxologické závěrečné formulace Žl 41,14; 72,18-19; 89,53; 106,48 do pěti „knih“. Těchto pět knih se vyznačuje uměleckým uspořádáním, jak je patrné z níže uvedené tabulky. Žl 1-2 a Žl 146-150 tvoří rámec kolem těchto pěti knih. Uspořádání díla do pěti částí, popř. do pěti knih je v židovské tradici oblíbené a zároveň programové, jak dosvědčují Tóra, Pláč a Etiopský Henoch. Těžko datovatelný rabínský komentář k žalmům (3. – 9. stol.?) uvádí, že záměrem závěrečné redakce Žaltáře mohlo být: „Mojžíš dal Izraelitům pět knih Tóry a David dal Izraelitům pět knih Žalmů“. Žalmy jsou odpovědí Izraele na Izraeli danou Tóru. Toto zdůraznila závěrečná redakce tím, že Tóra-žalm Žl 1 umístila „jako hermeneutický klíč“ na začátek knihy a označila tak Žaltář jako „Tóru Davida“. Doxologická rámcová struktura Žaltáře činí z této knihy odpověď Izraele na Hospodinovo jednání, která má formu chvály.

1-2	vstup: Tóra + Mesiáš/SiÓN/Boží vláda
3-41	1. kniha Davidovy žalmy: 3-14.15-24.25-34.35-41
41,14:	Požehnán buď Hospodin, Bůh Izraele, od věků na věky. Amen. Amen.
42-72	2. kniha žalmy synů Korachových: 42-49 žalm Asafův: 50 Davidovy žalmy: 51-72
72,18-19:	Buď požehnán Bůh Hospodin, Bůh Izraele; jedině on koná divy. Buď navěky požehnáno jeho svaté jméno, celou zemi necht' naplní jeho sláva! Amen. Amen.
73-89	3. kniha Asafovy žalmy: 73-83 žalm synů Korachových: 84-89 (86: žalm Davidův)
89,53:	Požehnán buď Hospodin navěky. Amen. Amen.

90-106	4. kniha	modlitby Mojžíše: 90-92 Hospodinovo království: 93-100 (bez titulu) Davidova kompozice: 101-106
106,48:		Požehnan buď Hospodin, Bůh Izraele, od věků až na věky! A všechen lid ať řekne: „Amen“. (+ LXX: Amen.). Aleluja!
107-145	5. kniha	A chvála (toda): 107 (H. království) B Davidovy žalmy: 108-110 abecední žalmy o Tóře: 111-112 pesachový halel: 113-118 abecední žalm o Tóře: 119 poutní písně (Sión+David): 120-137 B Davidovy žalmy: 138-145 A chvála: 145 (H. království)
145,21:		Z mých úst zazní chvála Hospodinu, jeho přesvatému jménu Bude dobrořečit všechno tvorstvo navěky a navždy.
146-150	Závěrečný halel (10x aleluja)	146-148 David/Jeruzalém/kosmos 149-150 mesiánský lid a „všechno, co má dech“, pod Boží vládou

1.3 Dílčí sbírky

Kromě „pěti knih žalmů“ je možné stanovit v Žaltáři různé sbírky podle rozličných kritérií (obsah, nadpis či přisuzované autorství, úvodní slovo aleluja).

- Žl 3-41 jsou označovány jako sbírka „Davidových žalmů“. Kromě Žl 10 a 33 uvádí jejich nadpis Davidovo jméno.
- Žl 42-83 jsou označovány jako „elohistické žalmy“, neboť používají častěji označení Elohím/Bůh než Jahve/Hospodin.
- Žl 73-89 jsou až na výjimky „nedavidovské“, v jejich nadpise se objevují jiná jména: Asaf (73-83; srov. též 50); synové Korachovi (42-49; srov. též 84-85.87-88), Etan (89).
- Žl 93-100 jsou tzv. „královské“ (kromě Žl 94), mají společnou tematiku – „Hospodin je král“.
- Žl 120-137 jsou sbírkou „poutních písní“
- Žl 146-150 jsou tzv. „alelujové“ žalmy.

1.4 Nadpisy žalmů

Tituly žalmů buď obsahují jméno osoby či skupiny osob (David, Asaf, synové Korachovi apod.) nebo označují druh žalmu (např. poutní písně) příp. udávají pokyny pro liturgické použití (dnes už málo srozumitelné). 73 žalmů je spjato se jménem Davidovým, přičemž nejde ani tak o autorství (srov. dat. předložku *le*) jako spíše o souvislost s jeho osobou (viz poukazy na události z Davidova života, které odhalují jeho lidskou slabost) - reлектura, která v žaltáři vidí Davidův duchovní deník a současně zrcadlo pro každého, kdo se jej modlí. Davidovo autorství je obvyklá pseudoepigrafie, v níž král proslulý svými hudebními vlohami (srov. 1 Sam 16) a organizací liturgické hudby (srov. 1 Kron 16) figuruje jako emblematická postava dodávající celé sbírce nejvyšší autoritu.

Žalmy jsou označovány různými názvy. Nejčastěji *mizmór*/žalm (od slovesa „zpívat/hrát“), *šír*/píseň (od „zpívat“), *maškíl* (od „být rozvázný/moudrý“). Kromě označení skladeb obsahují nadpisy i rozličné poznámky technického charakteru a pokyny k přednesu. Obvykle jsou překládány jako prostrunné *nástroje/flétny, pro předního zpěváka*. Mnohé z termínů či pokynů jsou však ve skutečnosti pro nás dost nejasné. Lze si všimnout, že nadpisy v řecké verzi mnohdy neodpovídají nadpisům hebrejským.

1.5 Žalmy z hlediska literárního a historického

Nejběžnější výrazové prostředky, kterých používají žalmisté:

a) fonetické - aliterace (opakování stejných souhlásek), asonance (totéž se samohláskami), onomatopoeia (zvukomalba), akrostichon (mnemotechnická pomůcka pracující se sledem písmen hebrejské abecedy)

b) sémantické - metafora (přenesení smyslu založené na vnější podobnosti), metonymie (spíše vnitřní souvislost), synekdocha (pars pro toto), merismus (označení celku jeho krajními částmi)

c) stylistické - paralelismus membrorum (významový poměr dvou vedle sebe stojících vět, který může být synonymický, antitetický nebo syntetický), chiasma (strukturální vzorec a b b' a'), ritornel (opakování téže formulace na způsob refrénu), inkluze (stejný nebo podobný prvek na začátku a na konci určitého celku)

Studium žalmů si do konce 19. stol. všímalo hlavně jejich individuální resp. kolektivní povahy, jejich mesiánské interpretace a jejich datace. V 1. pol. 20. stol. H. Gunkel a S. Mowinckel vyzvedají formálně historickou stránku žalmů - tvrdí, že žalmy byly původně určeny pro liturgické účely komunity (čemuž napovídá jejich všeobecný ráz) a teprve později zčásti přeneseny do jiného prostředí a individualizovány. Podle Gunkela existuje (kromě několika druhotných) pět základních literárních druhů žalmů - hymny (též Siónské písně a intronizační žalmy), kolektivní žalozpěvy, královské žalmy, individuální žalozpěvy, individuální děkovné písně. Dnes je v popředí pozornosti exegetů spíše finální, kanonická podoba žaltáře.

Datace žalmů je většinou dosti obtížná, jelikož pro ni chybí jakákoli konkrétnější opora; žalmy zřejmě prošly v řadě případů dlouhým procesem literární formace, který měnil jejich podobu v souvislosti se změnami chápání - počátky určité části žalmů jsou asi v době královské, ale výsledný tvar spadá převážně do doby poexilní. Žaltář patrně dospěl k dnešní podobě postupným seskupováním od dílčích sbírek přes tři větší bloky (dva jahvistické - Žl 3-41; 90-150 a jeden elohistický - Žl 42-89) a nakonec rozčleněním celého souboru do pěti knih.

1.6 Teologie a křesťanská interpretace žalmů

Nářek a chvála jako dvě základní duchovní polohy žalmistů vycházejí ze zkušeností smrti (resp. všeho, čím je život ohrožen) a života (resp. všeho, co život posiluje) - tato dvojí celostní lidská zkušenost je v modlitbě vztahena k Bohu, který je svou nekonečnou dobrotou naopak zcela nakloněn člověku.

Z 26 blahoslavenství v žaltáři se jich nejvíce nachází v první (8) a poslední (11) knize, tedy jak mezi převažujícími žalozpěvy tak chvalozpěvy - blaženost spojuje oba póly lidské existence, aniž by byla vázána na okamžitou situaci člověka. Sporadický výskyt blahoslavenství ve 2.-4. knize zároveň vypovídá o tom, jak je blaženost vzácná.

Žl 1 a 2 tvoří vstupní bránu do duchovního světa žalmů - v obou (tak jako v celém žaltáři) jde o svár dobra a zla, reprezentovaný v Žl 1 konfrontací spravedlivého člověka s bezbožnými (individuální rovina), v Žl 2 konfrontací krále s pohanskými národy (historická rovina).

Každý spravedlivý, žijící podle Božího zákona, představuje typ mesiáše, a naopak král, Bohem vyvolený, ztělesňuje spravedlivého - zatímco Žl 1 hovoří spíše o jednání člověka (stěžejní význam jeho volby), Žl 2 ukazuje, jak jedná Bůh (ochrana krále a porážka nepřátel).

Žalmy jsou nejen modlitbou Izraele, ale i modlitbou Ježíšovou (výrazem jeho vztahu k Otci) - zcela legitimní je tedy jejich christologická četba, která je vidí ve světle Kristova života. Spolu s Kristem se žalmy dále modlí církev (jeho tajemné tělo) a v ní každý jednotlivý křesťan. Žalmy jsou nejpoužívanějším starozákonním spisem v liturgii Církve. Spolu s Iz jsou nevíce citovanými knihami v Novém zákoně.

2 PÍSEŇ PÍSNÍ

2.1 Historická situace

Titul knihy je superlativem vyzvedajícím krásu Písně, která v radosti opěvuje lásku jako to nejkrásnější, co člověk zná. Tato kniha patří mezi pět svátečních svitků, čte se o velikonocích. Je to milostná poezie, dost možná i svatební. Bývá ji dáván přívlastek „Šalomounova“. Snad na základě zmínek o Šalomounovi (1,1.5; 3,7.9.11; 8,11.12). Šalomounovo autorství je však třeba chápat jako pseudoepigrafii.

Nesnadnost datace dokládají různá mínění odborníků, kteří se buď přiklánějí k době královské nebo k době poexilní (perské či helénistické) nebo považují dataci za neurčitelnou.

Tato kniha totiž obsahuje jak mnohé aramejismy a perské výrazy, tak také četné archaismy. Snad lze vycházet z pozitivního hodnocení tělesného aspektu lásky, které by mohlo představovat polemiku s opačným postojem platonismu a svědčit tak pro vznik ve 3. stol.

2.2 Literární struktura o obsah

Od doby církevních otců se rozcházejí názory na to, zda Píseň představuje pouhou sbírku na sobě nezávislých milostných básní, anebo zda má jednotnou koncepci - pro tento názor se zdá hovořit opakování stereotypních formulí, motivů, výrazů, a především dialog mezi hlavními postavami resp. dramatický spád celé skladby s vrcholem v 8,6. Původním prostředím Písně byla pravděpodobně svatební slavnost. Homogenita výsledného celku může být dána tímž autorem alespoň určité části básní, ale může také být teprve dílem redakčního ztvárnění.

Pohledy na strukturu knihy jsou různé. Často bývá struktura stanovována podle dialogů a monologů. Promlouvá on, ona (asi nejčastěji), či chór jeruzalémských dcer. V textu se opakují některé refrény (2,7; 3,5; 8,4) či podobné motivy (2,8-17; 4,8-5,1a), které svědčí o konečné jednotě knihy.

Často bývá upozorňováno na možné koncentrické uspořádání textu:

A	1,2-2,7:	vzájemná láska a touha
B	2,8-17:	pozdání muže adresované ženě k lásce ve volné přírodě
C	3,1-5:	sen ženy a společně strávený čas milenců
D	3,6-5,1:	svatba: „Jezte, přátelé, a pijte, opájejte se laskáním“ (5,1)
C'	5,2-7,11:	sen ženy, projev vzájemného obdivu a společně strávený čas milenců
B'	7,12-8,4:	pozdání ženy adresované muži k lásce ve volné přírodě
A'	8,5-14:	vzájemná láska a touha: „silná jako smrt je láska“ (8,8)

Děj se odehrává v Palestině, často jsou zmiňovány zeměpisné údaje, např. En-gedi (1,14), Šáron (2,1), Gileád (4,1; 6,5), Karmel (7,6), Sión (3,11). Zaslíbená země je ideálním místem pro lásku. Země připomíná zahradu – ráj, důraz je kladen na plody, květy a vůně. „Příběh“ se vyznačuje silným napětím mezi hledáním a ztracením milovaného.

2.3 Interpretace

a) Literární interpretace:

Píseň opěvuje lásku muže a ženy. Vyznačuje se erotickým jazykem, který však zůstává velmi jemným a využívá množství symbolů. Kniha je proto považována za oslavu čisté a výlučné lásky. K této interpretaci se kloní většina exegetů.

b) Duchovní interpretace:

V dějinách výkladu Písma svatého byly navrženy rozličné interpretace. Mezi méně přesvědčující náleží ta, která spatřuje v milém a milé Šalomouna a moudrost. Je sice pravda, že Šalomoun toužil po moudrosti a vyhledával ji (srov. Př 8,17; srov. též pozdější text Mdr 8,2), ovšem v knize hledá ona, ne on!

Někteří badatelé hovořili o možném mýtickém původu Písně písní a zdůrazňovali prvky, jaké lze objevit v mezopotamském mýtu vysvobození boha Tamúze z podsvětí láskou bohyně Ištar. Izrael mohl toto téma převzít a očistit od pohanských prvků. Z textu Písně písní ale nelze tuto hypotézu nijak přímo doložit.

Nejčastější interpretace, jaké se Písní písní v dějinách dostalo, je oslava vzájemné lásky Hospodina a Izraele/Krista a církve/Boha (Krista) a věřící duše. Jedná se o výklad rozvíjený od nejstarších dob v židovském i křesťanském prostředí (mystickové). Píseň však lze těžko srovnávat s alegoriemi proroků, protože není jako alegorie výslovně uvedena. Tento výklad (je-li jednostranně spirituální) navíc nebere dostatečně v potaz její lidskou dimenzi.

2.4 Poselství

Píseň vyjadřuje autentickou lidskou lásku, která zahrnuje celou osobu obou rovnocenných partnerů. Jejich vztah se vytváří radikálním vzájemným sebeodevzdáním, které je něžné a čisté. Tato kniha hovoří o lásce výhradně optimisticky, jakoby vůbec nepředpokládala problém hříchu. V rámci kánonu Písma svatého může být kniha považována za předzvěst ideálního konce a naplnění lásky (srov. též Zj 19,7).

Tento Boží dar lásky je zasazen do prostředí jiného velkého daru - Zaslíbené země: topografie a kolorit Izraele zde tedy netvoří pouhou kulisu, nýbrž představují výmluvný symbol - obdobu rajske zahrady před hříchem. Láska je těsně spjata s krásou - úžas nad krásou milované/ho se přirovnává k obdivu nad krásou toho, co stvořil Bůh, i toho, co zhotovil člověk: analogie Božího uspokojení z dovršeného stvořitelského díla (Gn 1,31).

Polysémie básnického jazyka Písně a odkrývání jejích různých významových rovin židovskými i křesťanskými rekturami ospravedlňuje nakonec (i při metodických výhradách) také alegorickou resp. eschatologickou perspektivu díla, které mluví stejně tak o (Bohem působené) lásce mezi lidmi jako o lásce Boha k člověku/lidem a člověka/lidí k Bohu.

3 PLÁČ

Básnická skladba vyjadřující s velkým emotivním nábojem bolest nad tragickým zničením Jeruzaléma Nabuchodonosorovým vojskem v roce 587.

3.1 Titul knihy, autor, místo a doba vzniku

Povzdech *éché* (ach, jak...) je prvním slovem a také hebrejským titulem knihy, která obsahuje celkem pět žalozpěvů. V LXX nese název *Thrénoi* (nářky) - překlad hebrejského slova *qînôt*. LXX a Vg připisují knihu Jeremiášovi a zařazují ji v kánonu za jeho prorocký spis. Snad je tato tradice autorství (dovzdáčená rovněž v Targumu a Talmudu) inspirovaná texty, ve kterých sám Jeremiáš nářká (srov. Jer 8,21-22) nebo které se zmiňují o tom, že Jeremiáš skládal žalozpěvy (srov. 2 Kron 35,25). V hebrejském kánonu se Pláč řadí mezi sváteční svitky - předčítal se 9. dne měsíce *ab* (tj. přelom července a srpna), v den připomínky zboření chrámu (jak prvního, tak druhého).

Jeremiášovo autorství, dlouho zastávané židovskou i křesťanskou tradicí, se dnes považuje za vyloučené. Převládá domněnka, že kniha Pláč pochází od několika anonymních autorů z prorockých a kněžských kruhů a že vznikla s velkou pravděpodobností v Jeruzalémě, a to v době babylónského zajetí (587-538 př. Kr.).

3.2 Literární druh a metrika

Nářky byly literárním druhem obvyklým v literatuře mezopotámské, řecké i latinské, ovšem sumerský resp. akkadský vliv můžeme vyloučit. Pláč však neobsahuje nářky v „čisté“ formě, nýbrž promíšené s jinými literárními druhy (např. sapienciálním poučením). Nářky se naopak vyskytují i jinde ve SZ (např. v žalmech).

Podnětem k nim byla smrt blízkého člověka v rodině příp. významné osoby v národě - většinou je zpívaly ženy. Z tohoto původního *Sitz im Leben* (= místo v životě; tj. zakotvení v určitém sociálním prostředí) se pak nářky přenesly i do sféry politické (někdy dokonce se satirickým tónem). Metrické schéma, charakteristické pro nářky, je 3 + 2 (přízvukné slabiky v hemistichu) - vyvolává dojem zajímavého pláče.

3.3 Struktura knihy, teologický obsah a význam

Knihy se skládá z pěti jasně odlišných celků, které odpovídají členěním na kapitoly. Z hlediska formálního uspořádání mají dočinení s abecedou. Kapitoly 1 a 2 obsahují třířádkové strofy, zatímco kapitola 4 je tvořena dvouřádkovými strofami. Tyto strofy vždy začínají po sobě jdoucími písmeny abecedy. V kapitole 3 dokonce všechny tři řádky každé strofy začínají stejným písmenem. Pátá kapitola pak zahrnuje dvaadvacet veršů, tedy právě

tolik, kolik je písmen v abecedě (srov. Žl 33; 38; 50; 103). Tzn. „akrosticha“ jsou již doloženy v akkadštině, v Bibli se s nimi setkáváme v Žaltáři (Žl 9n; 25; 34; 37; 111n; 119), v knize Přísloví (Př 31,10-31) a např. rovněž zlomkovitě v Nah 1,2-8. Není jasné, zda vyjádřená jednota má nebo původně měla magický nebo mnemotechnický smysl. Možná, že má tato forma význam pro pochopení všech výrazů bolesti, od A až po Z, jak bychom dnes řekli. Aby autor vyjádřil veškerou svou bolest a bolest národa, čerpá z celé škály možného lidského vyjádření, užívá všech možných slov.

V kapitole 1 je zpusťosené město Jeruzalém přirovnáno k opuštěné vdově, která trpí za hřichy a nevěrnost (1,8.14.19). Přesto svěřuje svůj žal Bohu. Druhá kapitola barvitě popisuje zkázu města, která je považována za Hospodinův zásah proti Siónu (chrámu). Znovu se zde objevují četné prosby o slitování. Zatímco v prvních dvou kapitolách nařiká žena, ve třetí kapitole, která představuje zřejmě nejvýraznější text celé knihy, se slova ujímá mužský hlas. Jeho nařikání připomíná trpícího Joba či Hospodinova služebníka v Iz 53. Verše 4. kapitoly líčí strašlivou událost zničení chrámu a úzkost oněch dnů. V páté kapitole zaznívá kolektivní hlas, který nekajícně obrací k Hospodinu s prosbou o slitování. Vyznává hřichy lidu, ale i velikost Hospodina.

Knihá nabízí teologickou interpretaci události zničení Jeruzaléma. Je to trest za nevěru. Krutost nepřítelá je však nepřiměřená. Stává se proto důvodem k prosbám o slitování. „Trpící muž“ ve třetí kapitole je obrazem těch, kdo svou naději vkládají v Hospodina a kteří očekávají záchranu od Něho, protože Hospodinovo milosrdenství nepomíjí (srov. 3,22).

Již v biblických textech můžeme najít známky liturgického využití. Tyto skladby byly tradičně čteny při obřadech pokání či smutečních slavnostech (srov. Jer 41,5; Zach 7,5; 8,19). Není snad nutno dodávat, že liturgický zvyk křesťanů číst ve Svatém týdnu tyto pasáže jako označení pláče církve nad svým znetvořeným a zbitým ženichem (také pláč samotného Krista či duše nad jejími hřichy) vychází z tohoto hebrejského zvyku.

4 OTÁZKY

1. Co víte o knize „Žalmy“ (označení knihy, její členění, její význam)?
2. Uveďte způsoby interpretace knihy Píseň písní v dějinách výkladu Písma svatého?
3. Co víte o knize Pláč (umístění v hebrejském kánonu a křesťanském kánonu; používání u židů a křesťanů)?